

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΥΠΟ Κ. ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Τὴν παρελθούσαν ἑβδομάδα, Κύριοι Συνάδελφοι, τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἀνήμερα, ἡ Ἀκαδημία ἐλάμβανε τὴν εἶδησιν τοῦ θανάτου εἰς τὴν νῆσον Σκίαθον τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδου, προσέδρου μέλους τῆς Ἀκαδημίας εἰς τὴν Τάξιν τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Ἡ Ἀκαδημαϊκὴ Σύγκλητος ἐπήφισε τὰ δέοντα. Συμφώνως πρὸς τὸν Ὁργανισμόν, ὁ Πρόεδρος, τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἐκπληρῶ τὰ χρέη ἀνακοινῶν τὸ θλιβερόν συμβάν, συνοψίζει τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὸ ἔργον τοῦ ἐκλιπόντος. Ἀλλ' ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον ἑνὸς ἐξόχου ποιητοῦ, ὁποῖος ὁ μεταστάς, διὰ τὰ παρασταθοῦν καὶ ἀξίαν, δυσκολώτατα συνοψίζονται. Κινδυνεύω, εἰς περιπτωσιν ὁποία ἢ προκειμένη, νὰ εἶμαι συνοπτικός, ὅπου θὰ ἐχρειάζετο πλατυρρημοσύνη, καὶ μακροῦρος, ὅπου θὰ ἤρμοζε νὰ συντομευθῇ ὁ λόγος. Καὶ διὰ τὰ δύο ἐνδεχόμενα ὀλισθήματα ἐπικαλοῦμαι συγκατάβασι.

Πρὸς ἐκλογὴν τοῦ Μωραϊτίδου αἱ ὁμοφώνως ληφθεῖσαι ἀποφάσεις καὶ τῆς οἰκείας Τάξεως καὶ τῆς Ὀλομελείας ἦσαν ἐκδηλώσεις ἐκθύμως ἀπονεμομένης τιμῆς πρὸς τὸν συγγραφέα, ἄνευ τινὸς ἐπακολουθούσης ὑποχρεώσεως ἐκείνου ἰκανῆς νὰ διαταράξῃ ἀνωφελῶς τὸν μονήρη βίον, τὸν ὁποῖον διῆγε προβεβηκῶς καὶ φιλάσθενος. Πράγματι, ὁ Μωραϊτίδης διὰ μόνης τῆς εὐχαριστηρίου ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἀκαδημίας ἤλθεν εἰς ἐπαφὴν μετ' αὐτῆς. Ἐξῆ ἀπεσυρμένος, ξένος παντελῶς τῶν ἐγκοσμίων. Ἐξηκολούθει νὰ ὑπάρχη μετ' τὴν προσδοκίαν μόνον καὶ μετ' τὴν

* Συνεδρία τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1929.

ἐνόρασιν τῆς «μελλούσης πόλεως», τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἐπιζητοῦμεν ἐδῶ. Ὀλίγον πρὸ τοῦ τέλους του προσέλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα. Ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης ἐξέπνευσεν ὡς πατὴρ Ἀνδρόνικος.

Πατρὶς του γενέτειρα ἡ Σκιάθος «ἡ ὠραία νῆσος ὅπου, καθὼς λέγει, ἀνθίζει καὶ αὐτὴ ἡ γῆ μὲ κάποια χωματένια λουλουδάκια κοντὰ καὶ στρογγυλά! «Εἰς τὰ 1872 ἔφηβος εἰς τὰς Ἀθήνας ἀποφοιτᾷ τοῦ Γυμνασίου, ὅπου ἠντύχησεν εἰς καθηγητὴν, τὸν ἀλησμόνητον, καθὼς τὸν ἀναφέρει, Πανταζίδην, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐδιδάχθη τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Οἰδίπουν Τύραννον τοῦ Σοφοκλέους. Ἐγγράφεται εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν, διότι καὶ αὐτὸς καὶ ὁ «ἀχώριστος φίλος του», καθὼς ἀποκαλεῖ τὸν ἄλλον ἐκεῖνον Ἀλέξανδρον, τὸν Παπαδιαμάντην, ἀπὸ παιδάκια πὸν ἔπαιζαν, ἤθελαν, ἀντὶ τὰ τρέχουν ὅλο σιῆς ἀκρογιαλιές, νὰ μάθουν γράμματα, νὰ γυμνασθοῦν εἰς τὸν λόγον. Καὶ ἔτσι ἔγινε φιλόλογος. «Μερικὰ πράγματα, μᾶς λέγει, γίνονται μόνον τῶν. Ἔτσι ἀπὸ ἄνωθεν». Ἐκ νεαρῆς ἡλικίας μέλος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ παρηκολούθει τὰς συνεδριάς καὶ τὰς συζητήσεις του. Προσελήφθη ἀπὸ τοῦ 1873 εἰς τὴν μοναδικὴν τότε καθημερινὴν «Ἐφημερίδα» Κορομηλᾶ. Πρῶτος διήνθισε μὲ τὴν λογογραφικὴν του ἀπὸ τότε γλυκοχαράζουσαν εὐφυΐαν τὴν ξηρὰν ἀναγραφὴν τῶν κοινοβουλευτικῶν πρακτικῶν. Κατὰ τὸ 1876 ἐδημοσίευσεν «Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν» εἰς ἐπιστολάς καὶ δραματικὸς διαλόγους, ἱστορικὸν μυθιστόρημα καὶ σήμερον ἀξιανάγνωστον καθὼς εἶναι ἐμπνευσμένον ἀπὸ ἓνα τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ Μακεδονικοῦ δράματος, μὲ τὴν τραγικὴν καὶ τὴν θεατρικὴν διάθεσιν, μὲ τὴν ὁποίαν τὸν παρουσιάζει ὁ Πλούταρχος, «μεγάλην φύσιν» πὸν τὴν διακρίνουν μεγάλαι κακίαι καὶ μεγάλαι ἀρεταί, κατάλληλον διὰ τὰ κεντρικῆς τοὺς εὐφραντάστους ποιητάς. Τὸ ἔργον συνέγραψε, καθὼς μυστηριωδῶς εἰς τὸν πρόλογον ὁ ἴδιος ὑποβάλλει, διὰ τὰ παρηγορηθῆ ἀπὸ τὸ βαρὺ πένθος πὸν τὸν ἐπίεξε. Καθὼς τότε ὑπεψιδυρίζετο εἰς τοὺς προσκειμένους αὐτῷ κύκλους, τὸ πένθος θὰ ἦτο ἡ ἀπόρροια τοῦ θανάτου γνωστῆς ἀθηναίας κόρης. Ἐφημίζετο διὰ τὸ κάλλος της, καὶ τὴν ἠγάπησεν ὁ ποιητής. Εἶχεν ἐγκαινίσει τὸ στάδιόν του, καθὼς συμβαίνει συχνὰ εἰς τοὺς μὲ φαντασίαν περρωτὴν προικισμένους νεοσοῦς, ὡς λυρικὸς στιχοπλόκος. «Ἡ φίλη μου

ἀπέθανεν, ἡ φίλη μου ἐχάθη» εἶναι ἡ ἐπωδὴ μακροστίχου θρηνητικῆς ἐλεγείας του. Καὶ μερικὰ ποιήματά του τότε εἰς τὴν δημοτικὴν προεμήνυαν τὴν μετ' ὀλίγον εἴσοδον εἰς τὴν σκηρὴν τῆς χορείας, ἡ ὁποία θὰ συνετέλει εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐπέκτασιν τῆς δημοτικῆς γλώσσης καὶ τὴν ἀποκλειστικὴν χρησιμοποίησίν της ἐν πρώτοις εἰς τὴν ἔντεχρον ποίησιν. Ὁ Μωραϊτίδης εἰργάσθη κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην καὶ ὡς δραματογράφος, καὶ διεκρίθη καὶ ἐβραβεύθη ἂν δὲν σφάλλω κατὰ τοὺς ἀκμάζοντας τότε ποικιλωνύμους ποιητικὸν καὶ δραματικὸν διαγωνισμούς. Δύο μεγάλοι κόσμοι τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, φραγκοκρατία καὶ τουρκοκρατία, κατὰ πολὺ ἐμπνεύσαντες δραμάτων συγγραφεῖς, ὅσον καὶ ἂν τὸ θέατρον ἀτυχῶς τίποτε σχεδὸν ἐκ τῆς παραγωγῆς ταύτης δὲν ἐκέρδισεν, ἐκέντρισαν καὶ τὸν νέον ποιητὴν. Συνέθεσε δράματα, τὸν «Βάρδαν Καλλέργην», τὴν «Καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν», τὴν «Ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως», τὸν «Τιμολέοντα» ἀκόμη καὶ κωμωδίαν, τὴν «Κουβερνάντα». Εἶναι ταῦτα προϊόντα τῆς νεανικῆς περιόδου τῆς ἐργασίας του. Ὁ ἐρωτοπαθὴς στιχοπλόκος, ὁ μεγαλοϊδεάτης δραματοουργὸς ὠχρῶσι πρὸ τῆς δράσεως αὐτοῦ ὡς διηγηματογράφου. Αὕτη τὸν ἀνέδειξεν ἓνα τῶν ἐξόχως πατριδοχαρῶν ποιητῶν, εὐτυχισμένον ἐκλεκτὸν τῆς δημιουργικῆς φαντασίας. Χάρις ὀφείλεται εἰς τὸν Ἐκδοτικὸν Οἶκον Σιδέρη τὸν περιουλλέξαντα τὰς μεταγενεστέρων διηγήσεις καὶ τὰ ἄλλα του πεζογραφήματα ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ συγγραφέως εἰς τιμητικὴν ἔκδοσιν. Οὕτω πολὺ διευκολύνεται ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἐκτίμησις τοῦ ἔργου, κατὰ τὰς διαφοροὺς ἀπόψεις του.

Τὸ ἔργον συναποτελοῦν δέκα ἐν ὄλῳ τόμοι. Πέντε συμπεριλαμβάνουν τὰ Διηγήματα. Οἱ ἄλλοι πέντε τιλοφοροῦμενοι «Μὲ τοῦ βοριά τὰ κύματα» περιέχουν ταξίδια, περιγραφὰς καὶ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Σκίαθον, τὴν Σμύρνην, τὴν Νικομήδειαν, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τῶν νησιῶν καὶ τῶν Ἠπειρῶν, ὡς ἀναθήματα προσκυνητοῦ. Ἡ πλουσία παραγωγὴ αὐτὴ γεμίζει τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ ἐκτείνεται μέχρι τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ εἰκοστοῦ. Διδάσκει καὶ αὕτη διὲν ἡ Τέχνη εἰς τὴν ἀκραιότητά της δὲν εἶναι τὸ ἀπόκλιμα τῆς νέας, ἀλλὰ τὸ ἔπαθλον τῆς ὠρίμου ἡλικίας, τῆς πέραν τοῦ

«μέσου σταδίου τοῦ ἀνθρωπίνου βίου», καθὼς τὸ ἐμνημόνευεν ὁ Δάντης ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀποκαλυπτικῆς ἐποποιΐας του. Περὶ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ὁ λογοτέχνης ἀποσύρεται διὰ ν' ἀφήσῃ ἐλευθέραν τὴν θέσιν του εἰς τὸν ἀναχωρητὴν. Μεταφέρει εἰς τὴν νέαν ἐλληνικὴν τὸ «Παρθενίας ἐγκώμιον» καὶ ἄλλα ποιήματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, καὶ συντάσσει ἀκολουθίαν πανηγυρικὴν τοῦ προφήτου Ἑλισσαίου μετὰ βιογραφίας αὐτοῦ.

Τοῦ «Βοριά τὰ κύματα» ὁ ποιητὴς μὲ τὴν ἀφέλειαν πὸν ξεχωρίζει τὰς αὐτοβιογραφικὰς ἐδῶ κ' ἐκεῖ κατεσπαρμένας σημειώσεις του τραγούδια τὰ ἀποκαλεῖ πὸν ἠμποροῦν, μᾶς λέγει, νὰ δροσίσουν καὶ τὰς πλέον κουρασμένας ψυχάς. Τὰ τραγουδεῖ, μᾶς λέγει, κρατώντας τὸ τιμὸν πὸν εἶναι ἡ πένα του. Φαντάζεται τοὺς ἀναγνώστας του ὡς συνταξειδιώτας. Αὐτὸς ψάλλει κ' ἐκεῖνοι, καθισμένοι ὀπίσω εἰς τὸ καθαρὸν προυναιῖον, «θὰ βλέπουν βουνὰ καὶ ἀκρογιαλιές, πόλεις καὶ χωρία καὶ νήσους». Θὰ περνοῦν ἀπ' ἐμπρός των «ὡσὰν μία φαντασμαγορία γοητευτικὴ, τῶν ἐλληνικῶν ἀκτῶν ἀφάνταστος φαντασμαγορία». Ἐπὶ τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ ἐντύπωσις ἡ πηγάζουσα, τοιαύτη ἡ κινηματογραφικὴ φρεναπάτη ἡ προκαλουμένη ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὅλου ἔργου ὅχι μόνον τῶν ταξειδιωτικῶν ἐντυπώσεων του, ἀλλὰ καὶ τῶν πλεκομένων εἰς μύθους ἀφηγήσεων αὐτῶν ἀδρότερον καὶ εὐτεχνότερον. Εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ἀξιοθαυμασιότερα Διηγήματά του, τὸ ἐπιγραφόμενον «Μὲ τὰ πανιά» παρεμβάλλεται ἡ ἐπεισοδιακὴ ἱστορία τοῦ Παπαδράκου, τοῦ γυιοῦ τῆς Παπαδράκενας. Μία δημώδης πρόληψις ὑπὸ τὸν μεγεθυντικὸν φακὸν τοῦ ποιητοῦ, μὲ τὴν βοήθειαν μιᾶς λαϊκῆς ὀλοζώντανης γλώσσης προσλαμβάνει διαστάσεις ζοφερᾶς δυνατῆς τραγωδίας. Ἐπὶ ὁ ζόφος εἶν' ἐξαίρεσις εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ Μωραϊτίδου. Φῶς ἰλαρὸν εἶναι ἡ ἀτμόσφαιρα, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἀναπνέει ὁ ποιητὴς. Εἰς τὸ προκείμενον διήγημα ὁ ποιητὴς προσβλέπει τὰ κύματα ὅχι φοβερὰ πλέον, ἀλλ' ἀκτινοβολοῦντα φῶς καὶ ζωὴν. Νὰ σκιρτῶσι τὰ προσβλέπει εἰς τὴν ὑγρὰν πεδιάδα τοῦ Αἰγαίου, ἀκούει—μᾶς λέγει—τὸν γλυκὸν βληχηθμόν των, ὡς νὰ εἶναι ἀρνάκια κάτασπρα πὸν χοροπηδοῦν καὶ παίζουν καὶ συμπλέκονται. Τὰ Διηγήματα τοῦ Μωραϊτίδου εἶναι ὡς τὰ κύματ' αὐτά.

Τὰ Ἑλληνικὰ νησιὰ μὲ τὸν λυρικὸν τὸν ἐνθουσιασμὸν τὰ προσεφώνει παροδίτης ἀπὸ περιωπῆς ὁ λόρδος Βύρων εἰς τὸν «Δὸν Ζουάν». Τὰ Ἑλληνικὰ νησιὰ προσφέρονται, θαρρεῖς, εἰς τὰ βλέμματα καὶ εἰς τὰ φιλήματα, ὁμοῦ εἰς τὴν ἀνατομικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν σμίλην, εἰς τὰς ἐρωτικὰς περιπύξεις τοῦ νεοέλληρος ποιητοῦ, ὡς ἂν ἦσαν ἀφοσιωμένοι του γυναιῆς, μὲ ὄλην τὴν ἱερὰν γυμνότητα. Ὁ ποιητὴς δὲν χάνεται καὶ δὲν λησμονεῖται εἰς μεγαλοστόμους ἐπιγραμματικὰς ἐπικλήσεις. Καθὼς τὸ σημειώνει κάποιου καὶ ὁ ἄλλος Διόσκουρος, ὁ Παπαδιαμάντης, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, δὲν ἐπιδιώκει τὰ ἀφηρημένας ἰδέας. Ἐπιζητεῖ τὰ συγκεκριμένα καὶ τὰ χειροπιαστά! Ὁ,τι τὸν ἐμπνέει καλὰ τὸ γνωρίζει. Ἄλλ' ὅ,τι περιγράφει εἶναι ὡς νὰ τὸ ψάλλῃ. Ὁ ἑλληνικὸς βίος εἶναι καὶ βίος του. Ἡ ζωὴ τῆς πόλεως, τοῦ χωριοῦ, τοῦ νησιοῦ, ἢ Ἀθήνα καὶ ἢ Σκιάθος, ἢ Εὐβοία καὶ ἢ Χαλκιδικὴ, ἢ στεριά καὶ ἢ θάλασσα, ἢ θάλασσα κυριώτατα πρόσωπα καὶ πράγματα, τόποι καὶ καιροί, ἀναμνήσεις καὶ διαισθήσεις, φαντάσματα καὶ πλάσματα, γεωπόνοι καὶ θαλασσομάχοι, ἄνθρωποι τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς χώρας καὶ πρωτογενεῖς καὶ τετραπέρατοι, τὰ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα μᾶς λέγει κάποιου, «ριζώνουν, τὸ βλέπετε, μέσα εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων», ἠθολογικαὶ παραστάσεις, ἐξελισσόμενοι εἰς ψυχολογικὰς ταλαντεύσεις, τὸ εἰδύλλιον συγκινοῦν ὡς δρᾶμα, κοινοὶ τύποι ἀναπτυσσόμενοι εἰς ἐξαιρετικούς χαρακτήρας, ναοὶ καὶ ἐξωκκλήσια, πρὸ τῶν ὁποίων καταλείπει ἑκστατικὸς ὁ ποιητὴς, ὡς νὰ ἦσαν Παρθενῶνες, τὸ πρόσωπον ἑνὸς φτωχοῦ παππᾶ πὸν περιβάλλεται, καὶ συχνά, ὡς ἱμάτιον δόξης μορφὴν ἀρχαγγέλου εἰς τὰ μάτια τοῦ ποιητοῦ. Ἴδου οἱ τόποι καὶ οἱ τρόποι τῶν διατριβῶν του. Ἐκεῖ ὅλα ζοῦν. Μοῦσα του εἶναι, θὰ ἔλεγα, ἢ Παναγία ἢ Πορταῖτισσα, μὲ τὴν ὁποίαν τιλοφορεῖ δλόκληρον διήγημα καὶ τὴν ἐπικαλεῖται, ὡς ὁ Δουκρῆμιος τὴν νικήτριαν Ἀφροδίτην. Ἡ χριστιανικὴ εὐλάβεια τοῦ Μωραϊτίδου εἶναι ὡς ἢ «χρυσὴ καδένα», περὶ τὴν ὁποίαν ἐκτυλίσσει ταντώνυμον διήγημά του, βυζαντινὸν κειμήλιον, τίμιον λείψανον, στηρίζει καὶ περισφύζει τὸν κάτοχον, μέχρις ὅτου ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν ἀρχικὸν κτήτορα. Εἶναι ἢ εἰκὼν τοῦ ἀγίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀποσπασθῆ.

Ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης δὲν ἐμφανίζεται ὡς μετέωρον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νέας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Εἶναι τὸ ἀναγκαῖον παρακολούθημα τῆς

ἀναγεννήσεως τῆς ἑλληνικῆς φαντασίας καὶ εἰς τὴν πεζογραφικὴν ἀφηγηματικὴν λογοτεχνίαν. Ἀρχίζει τὸ γεγονός νὰ σημειώνεται πρὸ ἡμίσεος περίπου αἰῶνος, καὶ πρὶν ἀκουσθῆ τὸ κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη καὶ μετ' αὐτό, καὶ συνεχίζεται μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν πρόοδος συμβαδίζουσα πρὸς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ στίχου, τῆς ὁποίας πρόδρομοι οἱ ποιηταὶ τῆς Ἑπτανήσου. Ἄλλ' ἡ ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ διηγήματος ἴσως εἰς τὸν μέλλοντα μελετητὴν αὐτῆς θὰ παρουσιάσῃ τὸ φαινόμενον νεαρᾶς τέχνης, ἢ ὁποία ἀξία νὰ παραλληλισθῆ πρὸς ἀνάλογα φαινόμενα ξένων ἔθνων προηγμένων εἰς πολιτισμόν, παρουσιάζει φυσιογνωμίαν τρόπον τινὰ ἀνθυπόστατον, καθαρῶτερον διαφυλάττουσαν, παρὰ τὴν ἀναπόδραστον ἀλληλεπίδρασιν ποικίλων ἐξωτερικῶν παραγόντων, τὰ ἔχνη τῆς γηγενοῦς καταγωγῆς της. Εἰς τὴν τέχνην τοῦ Μωραϊτίδου, αἱ δύο παραδόσεις, καθὼς πρὸ ἑβδομήκοντα περίπου εἰῶν τὰς εἶχε διατυπώσει ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ἢ σχολαστικὴ καὶ ἡ ποιητικὴ παράδοσις, αἱ ὁποῖαι ἀκόμη, καὶ ἀθέλητα, καὶ ὅταν θανασίμως ἐχθρεύονται, εἰς στενὴν ἐπιμιξίαν εὐρίσκονται, συμβάλλουν, συγκρούονται ἀνταγωνίζονται, συνεργάζονται. Θεολογικὴ καὶ καλολογικὴ διάθεσις συζοῦν, ὡς ἀναγκαῖα ἀλληλοσυμπληρώματα καὶ ἀλληλοβοηθήματα. Σχολεῖο καὶ σπίτι, δρόμος καὶ ἀγορά, λαϊκότης καὶ λογιότης. Ἡ καθαρῆουσα, νόμος διὰ τὸν Μωραϊτίδην, ὅπου φθέγγεται ὁ συγγραφεὺς, καὶ ἡ δημοτικὴ ζωὴ εἰς τὸν διάλογον, ὅπου τὸν λόγον ἔχει, ὅπου μιλεῖ ὁ λαός, ὁ ταπεινός του ἥρωσ. Κάποτε ὁ συγγραφεὺς λησμονεῖται, παραβαίνει τὸν κανόνα, καὶ τότε ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι κερδίζει. Διότι ἡ καθαρῆουσά του—πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν—εἶναι κάποτε δυσβάστακτος.

Τὸ πρόβλημα τῆς διακρίσεως τῶν φυλῶν, ἐπομένως καὶ τοῦ προσιδιάζοντος χαρακτηῆρός των, ἡμέρα τῆ ἡμέρα χιμαιρικώτερον καὶ μονονουχὶ ἄλυτον, μέσα εἰς τὴν τεραστίαν ἐπικοινωνίαν καὶ τὴν συγχώνευσιν τῶν πάντων. Τὰ ἀπὸ τοῦ χαρακτηῆρος τοῦ ἔθνους του δυνάμενα νὰ προκύψουν γνωρίσματα τοῦ καλλιτέχου συχνότερον ἀπορροφῶνται ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, τῶν γενικῶν χαρισμάτων του. Ἄλλ' ὑπάρχουν περιπτώσεις, ὅτε ἡ πατρις, καὶ λανθάνουσα, μᾶς ψιθυρίζει: Ἐδῶ εἶμαι! Εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μωραϊτίδου ἡ πατρις δὲν εἶναι παροῦσα εἰς μόνην τὴν ἐκλογὴν τῶν θεμάτων, εἰς τοὺς

ἀνθρώπους καὶ τοὺς τόπους πὸν τὸν ἐμπνέουν, εἰς τοὺς κόσμους ὅπου ἐκεῖνος διατρίβει. Ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ ἐπενεργεῖ εἰς τὸ αἶσθημα τῆς ἁρμονίας, ἢ ὅποια εἶναι ἢ διέπουσα γραμμὴ, εἰς τὸ συγκέρασμα καὶ τῶν ἀντιθέτων, εἰς τὸν πλοῦτον πὸν φειδωλεύεται, εἰς τὴν φειδῶ τὴν εὐεργετοῦσαν ὡς νὰ εἶναι πλοῦτος, εἰς συνταρακτικὰς πλατέως ἐκτυλισσομένας περιγραφάς, εἰς ὄνειρώδεις παροξυσμούς, εἰς διηγήματα, πὸν συχνὰ τελειώθουν ὡς παραμύθια καὶ μὲ θεὸν ἀπὸ μηχανῆς. Ὅλα αὐτὰ ἐν τούτοις δὲν παραχαράττουν τὰς κρατούσας εὐλυγίστους ιδιότητας τῆς τέχνης εἰς τὴν διήκουσαν γαλήνην καὶ τὴν ἐγκράτειαν, εἰς κάποιον ἀκόμη χιουῦμορ ἀναψυκτικόν. Ἡ χριστιανικὴ πίστις δὲν καταπνίγει τὴν καλαισθητικὴν προσήλωσιν, τὸν θρησκολόηπτον δὲν ἀντιμάχεται ὁ φοιβόληπτος, ὁ προφήτης Ἐλισσαῖος δὲν ἀντιπαθεῖ τὸν Ἀπολλωνίδην. Διὰ ταῦτα καὶ ἡ Ἐπιτροπεῖα τῶν ποιητῶν κριτῶν τοῦ ἀπονέμει τὸ Ἀριστεῖον τῶν Γραμμάτων, καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὰς εὐχὰς καὶ τὰς εὐλογίας τῆς. Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος, τὸν ὅποιον ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ βλέπωμεν παρακαθήμενον μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἀκαδημίας, εἰς ἰδιαιτέραν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν «ἐλλογιμώτατον κύριον Ἀλέξανδρον Μωραϊτίδην ἐπαινεῖ καὶ εὐλογεῖ, ὡς γράφει, ἀπὸ μέσης ψυχῆς τὸν μετὰ τοσαύτης χάριτος, ἅμα δὲ καὶ εὐσεβείας τέρποντα καὶ διδάσκοντα τὸν ἑλληνικὸν λαόν...». Εἶναι ἡ λακωνικωτάτη καὶ ὁμοῦ ἢ ἀσφαλεστάτη κριτικὴ καθιέρωσις τοῦ ἔργου τοῦ ἀειμνήστου. Τὸ στηρίζουν ἀδελφωθεῖσαι Χάρις καὶ Εὐσέβεια.